

hal' olayı gerçekleşmiş ve IV. Murad tahta çıkarılmıştır. II. Mustafa ve IV. Mehmed görevlerini gereği gibi yapmadıkları, IV. Mustafa ise suçsuz bir hükümdarın (III. Selim) öldürülmesine sebebiyet verdiği gerekçesiyle hal'edilmiştir ki bu son vak'a halifenin fâsık olması sebebiyle hal'edilmesi kategorisine dahil edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "İmân", 78, "İmâre", 39; İbn Mâce, "Fiten", 2, "Cihâd", 40; Ebû Dâvûd, "Melâhîm", 17, "Cihâd", 87; Tirmizî, "Fiten", 12; Nesâî, "Bî'at", 34; Wensinck, *el-Mu'cem*, "h1" md.; Bâkullânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 176, 179; Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, s. 21-23; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, s. 13-20; Gazzâlî, *el-İktisâd*, s. 150; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 122; VI, 339; VII, 66, 156-157; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 57; Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'id*, s. 72; *Mecelle*, md. 1521, 1522; Mâbeyinci Fahri Bey, *İbretnümâ* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1989, s. 123; *Düstur*, İkinci tertip, İstanbul 1329, I, 166; Hudarî, *Muhâdarât* (Abbâsiyye), tür.yer.; Danişmend, *Kronolojî*, tür.yer.; E. Tyan, *Institutions du droit public musulman*, Paris 1954-56, I, 388-398, 434-437; II, 273, 321-326; Kemal A. Faruki, *The Evolution of Islamic Constitutional Theory and Practice*, Karachi 1391/1971, s. 21, 28, 45-46, 57-58; A. K. S. Lambton, *State and Government in Medieval Islam*, New York 1985, s. 25, 32-38, 42, 61-64, 74-75, 80, 94-95, 105, 133, 140-142; Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmü'l-hüküm fi's-şer'â ve't-târihi'l-İslâmî*, Beyrut 1405/1985, I, 377-386; M. Fârûk en-Nebhân, *Nizâmü'l-hüküm fi'l-İslâm*, Beyrut 1408/1988, s. 474-482; M. Yûsuf Mûsâ, *Nizâmü'l-hüküm fi'l-İslâm*, Beyrut 1408/1988, s. 146-166; Abdürrezzâk es-Senhûrî, *Fikhü'l-hilâfe ve tetavvuruhâ* (trc. Nâdiye Abdürrezzâk es-Senhûrî), Kahire 1989, s. 241-253; Nevin A. Mustafa, *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet* (trc. Vecdi Akyüz), İstanbul 1990, s. 120, 234, 258-303; H. A. R. Gibb, *İslâm Medeniyeti Üzerine Araştırmalar* (trc. Kadir Durak v.dğr.), İstanbul 1994, s. 174-178; Selâhaddin Debûs, *el-Halife: tevlîyetüh ve 'azlüh*, İskenderiye, ts. (Müessesetü's-sekâfeti'l-câmîyye), tür.yer.; Giz Kallek, "Biat", *DİA*, VI, 122.

M. AKİF AYDIN

HALA

Arapça asıllı olan hala kelimesi (hâle [حَالَة] çoğulu hâlât) "dayı" anlamındaki hâlin müennesi olup "annenin kız kardeşi" demektir. Ancak Türkçe'de bu anlamda değil, Arapça'da amme (çoğulu ammât) kelimesiyle ifade edilen "babanın kız kardeşi" anlamında kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde çoğul olarak birlikte zikredilen bu iki kelime (en-Nisâ 4/23; en-Nûr 24/61; el-Ahzâb 33/50) hadislerde de geçmektedir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "h1v1", "amm" md.leri).

İslâm hukukunda hala muharremât, hidâne, nafaka, nikâh, velâyet ve miras konularında söz konusu edilir. Devamlı evlenme yasağı bulunan kan hısımlarından biri de haladır (en-Nisâ 4/23). Diğer taraftan birden fazla evliliklerde bir kadınla halası aynı kişinin nikâhında bir araya gelemezler. Zira Hz. Peygamber, bir kadının halası ve teyzesi üzerine nikâhlanmasını yasaklamıştır (Buhârî, "Nikâh", 27; Müslim, "Nikâh", 37, 39; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 12). Vefat veya boşama gibi bir yolla evlilik bozulmuşsa öncelikle anneye ait olan hidâne hakkı, anne bulunmadığı veya gerekli şartları taşımadığı takdirde sırasıyla anneanne, babaanne, öz kız kardeşe, anne bir kız kardeşe, baba bir kız kardeşe, öz kız kardeş kızlarına, önce anneden, sonra babadan kız kardeş kızlarına, teyzelere ve sonunda halalara geçer.

Miras hukuku açısından hala zevi'l-erhâm sınıfındaki mirasçılar arasında yer alır ve ashâbü'l-ferâiz ile asabe mirasçılarının bulunmaması halinde bu grup içinde belli şartlarla mirasa hak kazanır. Nafakaya gelince, Mâlikî ve Şâfiîler'e göre birbirinin usul ve fûrûu olmayan akrabalar arasında nafaka mükellefiyeti yoksa da Hanefîler bunlardan birbiriyle evlenmeleri haram olanları nafaka mükellefi kabul etmiştir. Hanbelîler ise yalnız ashâbü'l-ferâiz ve asabe olarak başka akrabasına mirasçı olanları onlara karşı nafaka mükellefi saymıştır. Buna göre Hanefîler, hala ile yeğeni arasında karşılıklı nafaka mükellefiyeti bulunduğunu kabul etmişken Hanbelîler yalnızca yeğeni nafaka mükellefi saymıştır.

Bir kızın evliliği söz konusu olduğunda asabe velisi bulunmazsa bazı hukukçulara göre hâkim, bazılarına göre de aralarında bir öncelik sıralaması söz konusu olmakla birlikte erkek tarafından akraba olan kadınlara onu evlendirme yetkisine sahiptir. Hala da bunlardan biridir. Kişinin izinsiz girebileceği evlerden biri de halasının evidir (en-Nûr 24/61).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "h1v1", "amm" md.leri; Buhârî, "Nikâh", 27; Müslim, "Nikâh", 37, 39; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 12; Tirmizî, "Nikâh", 30; Kâsânî, *Bedâ'îc*, IV, 41; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 231; VII, 621; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadir* (Bulak), II, 358, 363, 413; III, 314, 315; Celâleddin el-Mahallî, *Şerhu Minhâci't-tâlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fîkr), III, 241; Buhârî, *Keşşâfü'l-kunâ*, V, 497; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, II, 284, 638; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 258, 341, 351, 419; *Mu.F*, III, 87-89; XIX, 10-11; XXX, 337-338.

VECĐİ AKYÜZ

HALÂ

(الخلاء)

Âlemin içinde veya ötesinde var olduğu düşünülen boşluk.

Arapça'da "boş olmak, boş kalmak" anlamında masdar olan halâ kelimesi "boşluk" anlamında isim olarak da kullanılmaktadır; zıddı melâdir (doluluk). Halâ, farklı felsefî anlayışlara göre "cisimden bağımsız olarak var olan boyut" veya "cismin doldurduğu var sayılan farazî boşluk" şeklinde açıklanır. Bazılarına göre ise "var olması imkânsız şey" anlamına gelir (krş. Cürcânî, *et-Ta'rifât*, "hâlâ" md.). Felsefe ve kelâmda boşluk kavramı sözlük anlamının ötesinde "herhangi bir cisimden yahut yer kaplayan cevherden hâli olan yer" mânasındadır. Bu tanım bir bakıma halâ kavramının muhtevasında adem anlamının bulunduğunu ifade etmektedir.

Gerek antik Yunan felsefesinde gerekse İslâm düşünce tarihinde mekânın tanımını ve hareketin (yer değiştirme) açıklanışıyla ilgili olarak geliştirilen alternatif görüşler kaçınılmaz olarak boşluğun kabul veya reddine yol açmıştır. Bu tutumun cevher meselesine bakışla da ilgisi vardır. Atomcu cevher anlayışına bağlı akımlar genellikle boşluğu kabul eğiliminde olmuşlar, hilomorfist (madde-sûret teorisi yanlısı) Aristocu akımlar ise boşluğu imkânsız görmüşlerdir. Dolayısıyla Mu'tezile'nin Basra ekolü, Eş'ariyye ve kısmen Mâtürîdiyye "cevher-i ferd" anlayışları yüzünden halâyı kabul etmiş, İslâm filozofları ise (Eflâtuncu Ebû Bekir er-Râzî ve Aristo tenkitçisi Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî dışında) boşluğu reddetmişlerdir (bk. CEVHER).

Grek atomculuğunda boşluk şu iki anlamda kabul edilmiştir: a) Her biri sonlu olan sonsuz sayıdaki kozmik sistemin içinde yüzdüğü uçsuz bucaksız ve mutlak boşluk; b) Atomlar arasındaki boşluk (Wolfson, s. 493). Demokritos'un sistemleştirdiği materyalist atomculuk yalnız atomlar ve boşluğun (atomlardan hâli olan mutlak bir hiçliğin) var olduğunu bir ilke olarak kabul etmiş, bu ilkeye dayanarak bir yandan atomların hareketini açıklamak, öte yandan kozmik varlığın hiçbir başlangıç fikrine dayanmayan sonsuzluğunu temellendirmek istemiştir. Epikuros ve Lucretius tarafından sürdürülen Aristo sonrası materyalist atomculuk ise sadece atomlar ve boşluğun